

บทเกริ่นนำ

กลยุทธอาจอ่อนแอแข็งไปบ้าง
แต่เป้าหมายนั้นจริงใจอย่างยิ่ง

กาญจนา แก้วเทพ

ถึงเวลาตื่นกำไรให้แก่ผู้หญิงแล้ว

เนื้อหาที่จะได้อ่านจากเอกสารชิ้นนี้เป็นกา^{ตัว}เล่าขาน (อย่าง
มีข้อมูลประกอบหนักแน่น) เรื่องราวที่มีผู้หญิงเป็นละครหลัก และ
เค้าโครงเรื่องที่มีอยู่ 2-3 เค้าโครงนี้บอกเล่าให้รู้ว่าชีวิตของผู้หญิง
เข้าไปเกี่ยวข้องกับชีวิตของสังคม ไม่ว่าจะเป็นชีวิตเศรษฐกิจ การ
เมือง สิ่งแวดล้อม ฯลฯ ได้ทุกอย่าง และชีวิตผู้หญิงที่ไปโยงใยเกี่ยว
ข้องกับชีวิตของผู้ชาย

(แล้วก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับชีวิตของผู้หญิงเอง ในรูปแบบต่างๆ
ไม่ว่าเป็นการถูกทุบตีให้ความรุนแรง การถูกข่มขืน ฯลฯ และท้าย
ที่สุดก็เป็นเค้าโครงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเปราะบางของผู้หญิงเอง
ไม่ว่าจะเป็นความเปราะบางในมิติรูปธรรม เช่นสุขภาพอนามัย
หรือความเปราะบางในมิตินามธรรม เช่น สิทธิที่จะใช้มรดกของ

ตัวเอง เป็นต้น

เราลองเปิดดูตัวอย่างฉากแรกของละครที่มีเค้าโครงเรื่องว่าด้วย "ผู้หญิงกับเศรษฐกิจของสังคม" สิ่งแรกที่มองเห็นได้อย่างง่ายดายตายที่สุดก็คือผู้หญิงเล่นบทบาทเป็นแรงงานสำคัญอยู่ในภาคเศรษฐกิจทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นระบบอุตสาหกรรม เกษตรกรรม แรงงานเศรษฐกิจนอกระบบ กิจการรายย่อย รวมทั้งแรงงานข้ามชาติ

สิ่งต่อมาที่เริ่มจะมองเห็นยากขึ้นสำหรับผู้ที่ไม่ได้ใส่ "แว่นจิตสำนึกทางเพศ" (Gender Lens) ก็คือ กฎกติกาต่างๆ ของสังคมที่ว่า "อะไรก็ตามที่มีผู้หญิงเข้าไปเกี่ยวข้องมากๆ ก็จะกลายเป็นเรื่องที่ไม่สำคัญไร้ความหมายสำหรับการคิดคำนึงของสังคม" ดังเช่นกรณีของแรงงานนอกระบบซึ่งมีผู้หญิงเป็นแรงงานส่วนใหญ่ เนื่องจากวิธีการทำงานเหมาะสมสำหรับผู้หญิงที่ "มือชวาก็ต้องไกวเปล มือซ้ายก็ต้องหารายได้จุนเจือครอบครัว" แล่ที่ว่า แรงงานเหล่านี้กลับกลายเป็น "มนุษย์ล่องหน" ที่ไม่มีตัวตนอยู่ในกฎหมายแรงงาน ไม่มีหลักประกันทางสังคม ทั้งๆ ที่หยาดเหงื่อและแรงงานของมนุษย์ล่องหนเหล่านี้สร้างผลิตภัณฑ์มูลค่ามหาศาลให้แก่สังคม

ความสัมพันธ์ระหว่าง "ผู้หญิงกับเศรษฐกิจของสังคม" จึงสรุปได้ง่ายๆ ว่าในขณะที่ผู้หญิงทุ่มเทแรงกายแรงใจสร้างความมั่งคั่งให้แก่สังคมนั้นแต่ผู้สร้างความมั่งคั่งนี้กลับยากไร้ขาดหลักประกันชีวิตและขาดความมั่นคงในการทำมาหากิน นี่เป็น "ความยุติธรรม สำหรับผู้หญิงแล้วหรือ!!"

อันที่จริงในฐานะ "แรงงานคนหนึ่ง" ผู้หญิงก็มีปัญหาทั่วไปร่วมกับแรงงานไทยโดยส่วนรวมอยู่แล้ว แต่ในฐานะที่เป็น "ผู้หญิง" ปัญหาของแรงงานสตรีจะเพิ่มขึ้นมาเป็นพิเศษอีกหนึ่งเท่าตัว ทั้งนี้ เพราะการพัฒนา

เศรษฐกิจของประเทศไทยนั้น ได้ดึงตัวผู้หญิงออกมาอยู่เป็นแรงงานใน
 เศรษฐกิจต่างๆ โดยมีได้ช่วยปลดเปลื้องจรรยาบรรณบ้านอันหนักอึ้งออกไปจาก
 หลังไหล่ของผู้หญิงแม่แต่เนี่ยบ นอกจากจะคอยใส่ทับว่า "งานหลวง
 ก็อย่าได้ขาด งานราษฎร์ก็อย่าได้เว้น"

ดังนั้น ภาระกิจของผู้หญิงในฐานะแรงงานสตรีนั้น ในเบื้องต้นก็
 ต้องต่อสู้เพื่อหลักความยุติธรรม เพื่อหลักประกันที่มั่นคงและปลอดภัยใน
 ชีวิตการทำงาน และหลักความเท่าเทียมในเรื่องโอกาสความก้าวหน้าทาง
 วิชาชีพ และในขั้นต่อมา ผู้หญิงก็ยังมีภาระกิจพิเศษที่จะต้องปลดเปลื้อง
 แอภอันที่สองออกจากหลังไหล่ของสตรีเป็นการเฉพาะออกไปอีกด้วย

ในการนี้ ผู้หญิงต้องเป็นแนวหน้าในการสร้างสรรค์ความคิดใหม่
 และทัศนคติใหม่ให้แก่สังคม ให้แก่นายจ้าง ให้แก่รัฐ อันเป็นกลุ่มบุคคลที่
 ได้รับผลประโยชน์จากแรงงานของผู้หญิงว่า ถึงเวลาที่จะต้องคืนกำไรให้
 แก่ผู้หญิงบ้างแล้วด้วยการเข้าร่วมรับรู้ปัญหาของผู้หญิงและช่วยกันบรรเทา
 ภาระกิจของผู้หญิงบ้าง ดังนั้นหลังจากคลื่นระลอกแรกเรื่องกฎหมาย
 ลากลดขัดสาดไปแล้ว กระแสคลื่นลูกต่อมา เช่น ข้อเสนอให้มีการออก
 กฎหมายให้มีการตั้งศูนย์เลี้ยงเด็กในที่ทำงาน ควรจะดำเนินการต่อไป
 เพราะมิฉะนั้นสังคมไทยก็จะมีอาการ "ไม่เหลียวแลใช้ เล่นใช้แต่แรงงาน"
 อยู่ตลอดเวลา

ยามเจ็บ ๕๑๓/๗๖

อนึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า ในขณะที่โฉมหน้าของแรงงานไทยนั้น มี
 ใบหน้าที่เป็นสตรีอยู่กึ่งหนึ่งแต่ทว่าบนเส้นทางและในกลไกของการพัฒนา
 คุณภาพชีวิตของแรงงานนั้นแทบจะไม่มีใบหน้าของสตรีปรากฏให้เห็นอยู่เลย
 ในสภาพแรงงานต่างๆ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นหมู่พวกเดียวกันของคนงาน
 มีผู้นำหรือตัวแทนสตรีอยู่เอยมาก ดังนั้น ในขณะที่สภาพแรงงานมีแนว
 ทาง "เข้าอกเข้าใจคนงานด้วยกัน" แต่กลับเป็นการยากที่สภาพแรงงานจะ

"เห็นหัวหน้าลูกผู้หญิงแก๊ง"และเฝ้าจจะเฝ้าเฝ้าภารกิจเร่งด่วนของเหล่ากลุ่มแรงงานสตรีที่จะต้องจัดการกับเรื่องในหมู่บ้านเดียวกันให้เรียบร้อยก่อนจะเดินทัพออกไปนอกค่าย

จากตัวอย่างสองปัญหาเรื่องผู้หญิงกับเศรษฐกิจนี้ เป็นฉากที่มีเค้าโครงเรื่องเดียวกับชีวิตสังคมด้านอื่นๆ เช่น ฉากชีวิตทางการเมืองที่อาศัยผู้หญิงเป็นฐานเสียงของระบบประชาธิปไตย แต่กลับไม่ได้ตระหนักถึงสิทธิอันเท่าเทียมระหว่างหญิงกับชายในทุกๆระดับ ในขณะที่ผู้หญิงมีหน้าที่เสียภาษีเท่ากับผู้ชาย แต่ผู้หญิงที่เป็นตัวแทนตัดสินใจการแบ่งงบประมาณของประเทศกลับมีน้อยกว่าผู้ชาย จึงอาจกล่าวได้ว่า ปัญหาของผู้หญิงไม่ว่าจะเป็นมิติของส่วนเสี้ยวใดของสังคม ก็มีลักษณะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งนี้เพราะปัญหาดังกล่าวเกิดตัวมาจากรากแก้วของปัญหาเดียวกัน และด้วยสาเหตุฉะนี้ กลวิธีในการแก้ปัญหาต่างๆ จึงมีลักษณะคล้ายคลึงกัน

รากแก้วของปัญหา : เรื่องผู้หญิงเป็นเรื่องเล็ก

แม้ว่าปัญหาแต่ละปัญหาที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องผู้หญิงนั้น อาจจะมีสาเหตุเฉพาะแตกต่างกันออกไปบ้าง แต่ทว่าทุกปัญหาต่างมี "รากแก้วของปัญหาร่วมกัน" รากแก้วนี้ก็คือทัศนคติของสังคมที่ว่า "สิ่งอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงนั้น" สิ่งอื่นๆ นั้นจะมีความสำคัญกว่า "ผู้หญิง" อยู่เสมอ ตัวอย่างเช่น ในทางเศรษฐกิจตัวเลขอัตราความเจริญเติบโตสำคัญกว่าความเจ็บช้ำน้ำใจของผู้หญิงไทยที่ต้องขายตัว ในเรื่องประชากร ตัวเลขการคุมกำเนิดสำคัญกว่าสุขภาพของผู้หญิง ในทางการเมือง ตัวเลขคนไปใช้สิทธิเลือกตั้งเป็นปัญหามากกว่าตัวเลขที่ผล.ผู้หญิงมีอยู่เพียงหยิบมือเดียว

ในขณะที่ที่คณะทางฝั่งขวามือเรามองเห็น "ผู้หญิงเป็นเงาเอก
 สายตาที่ไม่มีความสำคัญจวบ) ในทางปฏิบัติ" (นอกจากจะมีความสำคัญ
 อยู่ในระดับบุคคลจากพวกปากทวารบางพวกซึ่งไร้ความหมายในทางปฏิบัติ
 ที่เป็นจริง) เรามองเห็นความไม่สำคัญของผู้หญิงได้อย่างชัดเจนจากปฏิ
 ติกริยาของสังคมเวลาที่กลุ่มสตรีเริ่มมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในประเด็น
 ต่างๆ เช่น ประเทศชาติกำลังมีการต่อสู้เรื่องประโยชน์กับนานาชาติ พวก
 ผู้หญิงว่างไม่มีอะไรทำแล้วหรือ จึงลุกขึ้นมาต่อสู้เรื่องกฎหมายลาคลอด
 (ซึ่งเป็นเรื่องเล็กน้อยสำหรับคนที่ไม่ต้องท้อง!) เรื่องอยากเป็นปลัด
 นากอำเภอ หรือผู้ว่า ฯลฯ เราสามารถพบเห็นและได้ยื่นปฏิกริยาเหล่านี้
 อยู่ทั่วไปในวงสัมมนา ตามหน้าสื่อมวลชน รวมทั้งในห้องประชุมรัฐสภา
 ด้วย

สิ่งที่น่าเป็นกังวลที่สุดสำหรับ "โรคมองไม่เห็นความสำคัญของผู้
 หญิง" (ในภาคปฏิบัติ) ก็คือ การที่ผู้หญิงจำนวนมากยังคงเชื่อฟังคำสั่ง
 สอนเด็กสาวของสังคม และทำให้ผู้หญิงมองไม่เห็น "ความสำคัญของตัว
 เอง" การมองไม่เห็นความสำคัญของตัวเองนี้ เริ่มตั้งแต่ระดับรูปธรรม
 ภายภาพที่ว่า "ประหมัดลูกของเราเองแท้ๆ เรายังไม่มีสิทธิ์จะกำหนดการ
 ใช้มดลูกของเราเองได้" ทุกวันเสีสิทธิในการใช้มดลูกของผู้หญิง ไม่ว่าจะ
 เป็นเรื่องการตั้งท้องหรือการทำแท้ง โดยส่วนใหญ่ถูกกำหนดมาจากกลุ่ม
 คนที่ไม่มีใครมดลูกทั้งสี่

การมองไม่เห็นความสำคัญของตนเองในระดับนามธรรมเช่นนี้ ก็
 เช่น การมองไม่เห็นว่าการสงบปากสงบคำทางการเมืองของผู้หญิงเรา
 นี้จะมีผลอย่างไรบ้างต่อชีวิตทางการเมืองของบ้านนี้เมืองนี้ การที่มีสส.เป็น
 ผู้หญิงอยู่เยอะมากทำให้ปัญหาในแถบนี้ในประเทศนี้ไม่มีวันจะแก้ไขได้ การ
 ที่ผู้หญิงมีวักแต่ไม่มีปากไม่มีเสียงทางการเมืองนี้ ทำให้ประเทศนี้ไม่มี

โอกาสจะได้มีนายกรัฐมนตรีเป็นผู้หญิงเสียที และตราบนั่น ปัญหาของผู้หญิงจะกินอยู่ในแค่กับปัญหาไปเลยแถมอยู่ตลอดเวลา

มีคำอธิบายพื้นฐานอยู่ชุดหนึ่งที่สังคมเฝ้าสั่งสอนให้ผู้หญิงท่องจำขึ้นใจว่า "ถ้าผู้หญิงยอมเป็นฝ่ายเสียสละชะชะฝ่ายหนึ่ง อย่างอื่นๆ ในสังคมก็จะไปได้ดี" ดังนั้น ถ้าแรงงานสตรีขยันทำงานไม่ต้องลาคลอด หัวอ๊ะเชื่อฟังนายจ้าง บรรยากาศการลงทุนของประเทศก็จะดีขึ้น ถ้าผู้หญิงเป็นฝ่ายเสียสละทำหมั้นเสียเอง การควบคุมประชากรก็จะไปได้สวย ถ้าผู้หญิงเสียสละไม่เข้าไปเป็นคู่แข่งชั้นทางการเมือง ผู้ชายก็สามารถจะพัฒนาประชาธิปไตยได้อย่างสบายอกสบายใจ ฯลฯ คำอธิบายพื้นฐานชุดนี้เป็นคำอธิบายที่ผิดพลาด เป็นคำอธิบายแบบคนสายตาสั้นที่เห็นแต่ผลประโยชน์ระยะสั้น และยอมสูญเสียผลประโยชน์ระยะยาวแบบการถอนชนหัวนทงค้ำนั่นเอง

อันที่จริงแล้วผู้หญิงกับสังคมนั้นเปรียบเทียบเหมือนผู้ที่ลงเรือลำเดียวกัน ถ้ากลุ่มผู้หญิงไปได้ไม่ตลอดรอดฝั่งสังคมก็ต้องล่มลงกลางทางเช่นเดียวกัน แต่ถ้าผู้หญิงไปได้รอดปลอดภัย สังคมส่วนรวมก็จะถึงเป้าหมายโดยสวัสดิภาพ ดังตัวอย่างเช่นคำกล่าวของนางยิลลารี คลินตัน ที่กล่าวว่า "ถ้าสุขภาพอนามัยของผู้หญิงอเมริกันดีขึ้น สุขภาพอนามัยของสังคมอเมริกันโดยส่วนรวมก็จะดีขึ้นตามไปด้วยเช่นกัน"

กรณีตัวอย่างในสังคมไทยได้แสดงผลในลักษณะเดียวกัน ปัจจุบันประเทศไทยมีไปปัญหาเรื่องการขาดวิศวกรนับเป็นหมื่นๆ คน ซึ่งจะกระทบเสียหายให้แก่การพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก การขาดแคลนวิศวกรนั้นส่วนหนึ่งเนื่องมาจากนักศึกษานักเรียนถูกปิดกั้นโอกาสด้วยมายาคติทางสังคมที่ว่า "ผู้หญิงไม่มีความถนัดด้านวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์" ทำให้เรียนต่อเป็นวิศวกรไม่ได้ และยังมีผู้หญิงอีกจำนวนมหาศาลที่

เมื่อเจอกัน เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของกันและกัน และเป็นความ
สัมพันธ์ที่ยุติธรรมเท่านั้น จึงจะสามารถสร้างสังคมที่ทำให้มนุษย์มีชีวิต
อยู่รอดและมีความสุขได้

สภาพ

แต่ทุกวันนี้ มีอาการหลายอย่างที่บ่งบอกว่า ความสัมพันธ์ระหว่าง
หญิงกับชายกำลังเจ็บป่วย กำลังปวดร้าวและระบม อาการแห่งความร้าว
ฉานเริ่มตั้งแต่การทุบตีภรรยาจากสามี (ที่หวังเอาไว้จะเป็นผู้ชายที่รักเรา
มากที่สุด) การข่มขืนผู้หญิง การขายผู้หญิงเป็นสินค้า การเห็นผู้หญิงเป็น
ไส้ติ่งของเครื่องจักรซึ่งเมื่อเสียหายชำรุดก็เขี่ยทิ้งออกไป รวมทั้งการเห็น
ผู้หญิงเป็นสัตว์ที่โง่ทึบ ไร้เดียงสา และบ้าโง่ทางการเมือง ดังข้อความทั้ง
หมดที่ปรากฏในหนังสือฉบับนี้

เมื่อคนที่เป็นเมีย เป็นพี่สาวน้องสาว เป็นแม่ เป็นน้าสาวอาสาว
เป็นลูกสาวถูกทำร้ายในรูปแบบต่างๆ จากสังคม ผู้หญิงและผู้ชายคนอื่นๆ
ที่แวดล้อมอยู่จะอยู่เป็นสุขได้อย่างไร

บทเรียนบทใหม่ที่สังคมเราต้องทำการบ้านกันใหม่ก็คือ “หาก
ชะตากรรมของผู้หญิงยังไม่ดีขึ้น ชะตากรรมของสังคมส่วนรวมก็ไม่
อาจดีขึ้นตามไปด้วยเช่นกัน” ลูกสาวลูกชายที่เติบโตมาท่ามกลางฉาก
ซ้ำซากภายในบ้านที่พ่อทุบตีแม่เป็นประจำจะสร้างภาพความสัมพันธ์ระหว่าง
หญิง-ชายที่งดงามขึ้นมาในจิตใจได้อย่างไร

(เชิง)

แม้ว่ารายละเอียดของหนังสือเล่มนี้ในส่วนเนื้อหาของเนื้อหาจะบอก
เล่าถึงภาพอันอัปลักษณ์ที่เกิดขึ้นกับผู้หญิง ซึ่งสะท้อนให้เห็นอาการเจ็บ
ป่วยของความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย แต่จากพื้นฐานความเชื่อที่ว่า
“มนุษย์นั้นแม้จะบาดเจ็บได้แต่ก็สามารถเยียวยาให้หายได้เช่นกัน” ดังนั้น
ในอีกส่วนเสี้ยวหนึ่งของเรื่องราวละเอียดนี้จึงเป็นหักเหแฉกแฉะ มาตรการและ
กลยุทธ์ต่างๆ ในการแก้ไขอาการเจ็บป่วยดังกล่าว

เมื่อกล่าวถึงกฎหมายและมาตรการต่างๆ ในเกาะแก่งอากาศการเจ็บป่วย
 ของความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชายนั้น เนื่องจากเรื่องความสัมพันธ์
 ระหว่างเพศเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน เป็นเรื่องของอุปนิสัยความเคยชิน
 เป็นเรื่องใกล้ตัวระดับประชิดติดผิวหนังของเราเอง เนื่องจากพวกเรา
 ทุกคนไม่เป็นเพศหญิงก็ต้อง^{ไป}เพศชาย ดังนั้น เราจึงอาจจะมีความรู้สึกและ
 ปฏิกริยาที่แตกต่างกันต่อข้อเสอแฉะต่างๆ กลยุทธ์อย่างนั้นเป็นเรื่อง
 เรียกร้องผู้อื่น แต่กลยุทธ์บางอย่างก็เป็นเรื่องเรียกร้องตัวเอง กลยุทธ์บาง
 อันเป็นมาตรการแบบไม่เข้มงวด เช่น การรณรงค์ให้ความรู้ความเข้าใจหรือ
 การเปลี่ยนทัศนคติและจิตสำนึก แต่บางครั้ง เมื่อพูดกันแต่ๆ ไม่รู้เรื่อง ก็จำ
 เป็นต้องมีมาตรการไม่แข็งกันบ้าง เช่น การปรับเปลี่ยนกฎหมาย

และดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเพศเป็น
 เรื่องละเอียดอ่อนและเปราะบาง เพียงข้อบังคับเปลี่ยนแปลงจากเดิมไปเล็ก
 น้อย ก็อาจมีผลสะเทือนแตกต่างกันรุนแรง ผู้เขียนเคยได้^{ไป}ประสบการณ์ว่า เมื่อมี
 การเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงกฎหมายที่ว่า "การทุบตีภรรยา^{ไป}นั้น ขอให้ถือ
 เป็นการประกอบอาชญากรรมอย่างหนึ่ง" (wife battering is a crime)
 ก็มีเสียงโวยวายตอบกลับกันว่า การมีกฎหมายแบบนี้จะเป็นตัวการทำให้
 ครอบครัวแตกแยก เพราะเรื่องการกระทบกระทั่งกันระหว่างผู้^{ไป}มีถิ่น
 ที่นั้งเรื่องภายในครอบครัว อย่างไรก็ตาม ก็มีคำถามว่า "ครอบครัวที่^{ไป}ผู้
 ตีเมีย^{ไป}กันเป็นประจํา^{ไป}นั้น ถึงคงเป็นครอบครัวที่คงสภาพกัน "ดี" อยู่หรือ
 คำถามก็คือ อาจจะ "ดี" อยู่สำหรับฝ่ายสามี แต่น่าจะเป็นครอบครัวที่
 แตกละเอียดไม่มีชิ้นดีแล้วในสายตาของฝ่ายภรรยา

กลยุทธ์และวิธีการนำเสนอหนทางพัฒนาส่งเสริมสตรีและ
 ความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชายนี้อาจจะมีข้ออ่อนบ้างข้อแข็งบ้าง ได้
 ผลบ้าง ล้มเหลวบ้าง แต่สิ่งเหล่านี้เราสามารถจะทบทวนแก้ไขได้เมื่อ

โอกาสความก้าวหน้าทางการศึกษาในระดับสูงด้วยกำแพงทางสังคมเรา
ประเภท ศักยภาพของสตรีกลุ่มนี้จึงถูกแปรเปลี่ยนไปเป็นหมยเวด สาว
เลิร์ฟ หางเครื่อง โสเภณี ฯลฯ แทนที่พัฒนามาเป็นวิศวกรสตรีตามที่
สังคมต้องการ

บทเรียนบทใหม่ของสังคม

การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาต่างๆ ที่แวดล้อมตัวสตรีนั้น หนึ่งใน
ในสาเหตุสำคัญที่มักจะเห็นพ้องต้องกันก็คือ สตรียังขาดโอกาสทางการ
ศึกษา และการรับทราบข่าวสารข้อมูลที่เท่าเทียมกับผู้ชาย ในตำแหน่ง ผู้
เขียนก็เห็นด้วยกับข้อสรุปดังกล่าว แต่ผู้เขียนอยากจะเพิ่มเติมว่า ไม่เพียง
แต่ผู้หญิงเท่านั้นที่เป็นฝ่ายขาดการศึกษา แต่ทว่าสังคมโดยรวมของเราก็
"ขาดการศึกษา" เช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาเรื่อง "ความสัมพันธ์
ระหว่างหญิง-ชาย"

คนในสังคมของเราเขียนหนังสือกันและหลายๆ ปี จนรู้เรื่อง
อะไรต่อมิอะไรมาพอสมควร หากทว่าบทเรียนสำคัญของชีวิต คือเรื่อง
มนุษย์เราดำเนินชีวิตร่วมกันท่ามกลางความแตกต่างระหว่างวัย ระหว่าง
ชาติ ระหว่างเพศได้อย่างดีนั้น ดูเหมือนเรากลับไม่ได้เรียนกันหรือเรียนรู้
กันอย่างผิดพลาด อย่างที่เด็กผู้ชายเขียนไว้ว่า "ต้องไปที่ครูด้วยการเที่ยว
โสเภณี จึงจะเป็นลูกผู้ชายเต็มตัว" เป็นต้น

มนุษย์เราเป็นสัตว์โลกที่มีชีวิตทั้งในระดับอยู่รอดและในระดับที่มี
ความสุขในชีวิตมาได้ ก็เพราะความสัมพันธ์อันเหมาะสมระหว่างมนุษย์
ด้วยกัน จากประวัติศาสตร์ที่ยาวนานของมนุษยชาติได้ให้ข้อสรุปแล้วว่า มี
แต่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่เป็นไปในลักษณะเกื้อหนุนมิตรช่วยเหลือ

ได้เห็นผลจากการลงมือปฏิบัติแล้ว หากทว่าไม่ว่ายุทธศาสตร์ต่างๆ
จะเป็นอย่างไรก็ตาม ที่แน่นอนก็คือ หนังสือเล่มนี้แสดงให้เห็นถึง
เป้าหมายที่จริงใจของกลุ่มสตรีที่มุ่งมั่นจะสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ที่
งดงามระหว่างหญิงกับชายให้เกิดขึ้นในสังคมไทยของเรา